

AGATA CHEŁSTOWSKA
AGNIESZKA ZARZYŃSKA

URLOPY DLA OJCÓW W KONTEKŚCIE RÓŻNYCH MODELI POLITYKI RODZINNEJ W EUROPIE

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH
Obserwatorium Równości Płci

Publikacja powstała w ramach programu stypendialnego „Nauka i Społeczeństwo” realizowanego dzięki dotacji Fundacji PZU

Redakcja językowa i korekta: Marcin Grabski (mesem.pl)

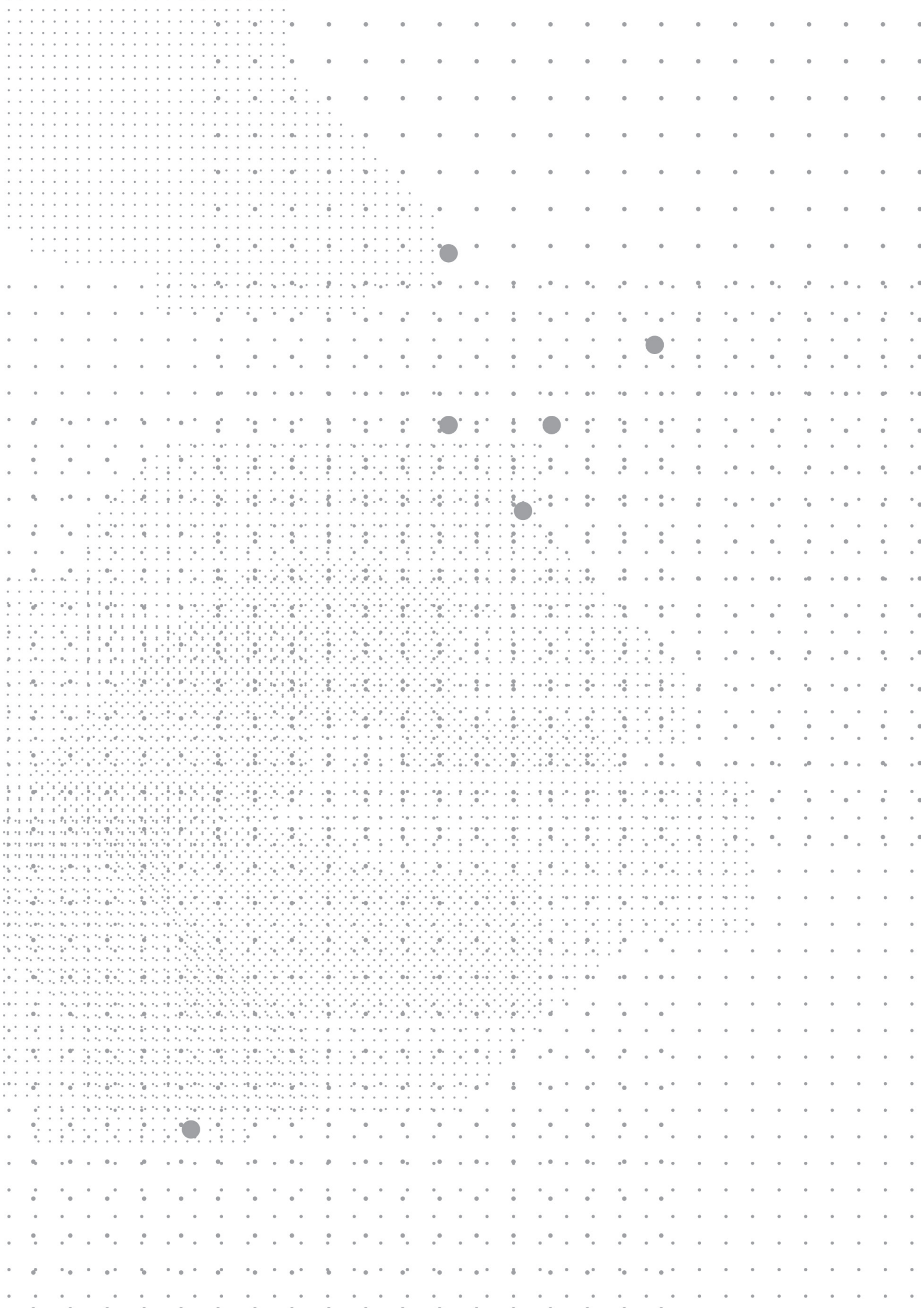
© Copyright by Instytut Spraw Publicznych 2014

Wydawca:
Instytut Spraw Publicznych
00-031 Warszawa, ul. Szpitalna 5 lok. 22
tel. 48 22 556 42 60, faks 48 22 556 42 62
e-mail: isp@isp.org.pl, www.isp.org.pl

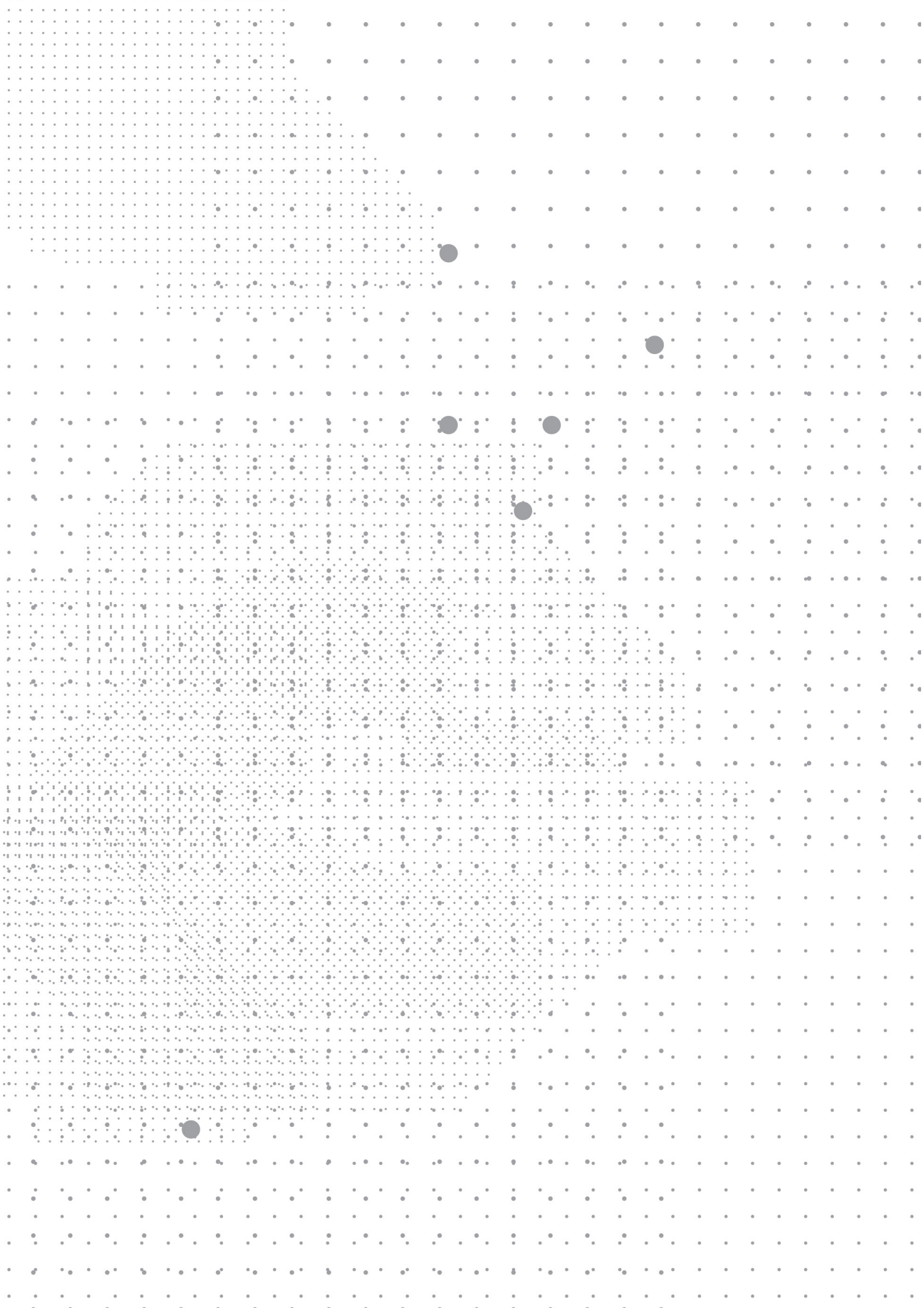
Skład:
Ośrodek Wydawniczo-Poligraficzny „SIM”

Urlopy dla ojców w założeniach polskiej polityki prorodzinnej	7
Urlopy przysługujące ojcom w Polsce	9
Jakie rodzaje urlopów przysługują ojcom w Polsce?	9
Płatność w czasie urlopu	10
Komu przysługują urlopy?	11
Czy ojcowie w Polsce korzystają z urlopów?	12
Polityka rodzinna w Europie a rola ojców	13
Typy polityki rodzinnej w państwach Unii Europejskiej	13
Urlopy ojcowskie i rodzicielskie w państwach Unii Europejskiej	15
Kraje wspierające zwiększenie roli ojca w opiece nad dzieckiem	24
Podsumowanie: Co zrobić, żeby polska polityka prorodzinna była skuteczniejsza?	27
Polski model polityki prorodzinnej i wykorzystanie urlopu ojcowskiego	27
Czynniki skuteczności urlopów ojcowskich	28
Rekomendacje	29

Celem niniejszego raportu jest omówienie możliwości, jakie przysługują obecnie w Polsce ojcom, którzy chcą wziąć urlop związany z opieką nad małym dzieckiem. Urlopy dla ojców to rozwiązanie nowe, wprowadzone niedawno w ramach polityki prorodzinnej rządu. Prezentowany raport ma umożliwić porównanie obowiązujących polskich rozwiązań z ich europejskimi odpowiednikami, wyciągnięcie wniosków z badań nad skutecznością tych systemów i sformułowanie rekomendacji co do dalszego kierunku reform.

Polityka sprzyjająca rodzinom jest postulatem dość powszechnie przyjmowanym przez polskich polityków – trudno znaleźć ugrupowanie, które sprzeciwiałoby się polityce prorodzinnej, choć równie trudno wypracować konsensus w zakresie tego, jak polityka ta miałaby wyglądać i jakie rozwiązania będą najskuteczniejsze.

Nie ulega wątpliwości, że politycy dostrzegają problem bardzo niskiej – i malejącej – dzietności Polaków¹. Zwykle więc właśnie dzietność, czyli to, na jaką liczbę dzieci decydują się obywatele, jest definiowana jako główny problem, na który powinna odpowiedzieć polityka prorodzinna. Według autorów dokumentu *Dobry Klimat dla Rodziny. Program polityki rodzinnej Prezydenta RP*, to, że obywatele coraz rzadziej decydują się na dzieci, jest negatywną tendencją – osobistą i społeczną². Po pierwsze, obywatelom należy zapewnić środki i warunki, aby mogli mieć dzieci, jeśli tego chcą, po drugie, wyższa dzietność jest pożądana ze względów demograficznych, żeby zapobiec starzeniu się społeczeństwa.

Urzędujący prezydent i obecna koalicja rządząca (Platforma Obywatelska i Polskie Stronnictwo Ludowe) mówią o polityce prorodzinnej jako o jednym ze swoich największych priorytetów. W „drugim exposé”, czyli podczas wystąpienia premiera w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej po roku sprawowania urzędu w ramach kolejnej kadencji, kwestia „bezpieczeństwa polskiej rodziny” była wymieniona – obok bezpieczeństwa kraju – jako jeden z dwóch głównych problemów, którymi musi zająć się rząd³. W przywoływanym wystąpieniu premier zapowiadał wydłużenie urlopu macierzyńskiego z sześciu miesięcy do roku, zwiększenie funduszy na żłobki i przedszkola, zmianę zasad finansowania budowy żłobków, mówił także o potrzebie wprowadzenia takich zmian, w wyniku których „matka nie będzie musiała wybierać «albo urodzę dziecko, albo będę miała pracę». [...] Chcemy także – deklarował premier – abyśmy w roku 2015 mogli z czystym sumieniem powiedzieć, że każde polskie małe dziecko ma [...] miejsce w przedszkolu i w żłobku. [...] Liczę na to, że w 2015 roku problem opieki nad dzieckiem w Polsce rozwiążemy definitywnie”.

Równie ambitne cele stawia, wspomniany już wyżej, *Program polityki rodzinnej Prezydenta RP* (z maja 2013 roku), w którym czytamy, że jest potrzebne

1 Por.: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdde220>; <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?sessionId=9ea7d07d30ddcd7dba509f074ce8bbc9e3b958156b4c.e34MbxSaxaSc40LbNiMbxNbhLeo?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdde220&toolbox=types> [dostęp: 23 czerwca 2014 roku].

2 Por.: <http://www.prezydent.pl/dla-rodziny/program-polityki-rodzinnej-prezydenta-rp> [dostęp: 23 czerwca 2014 roku].

3 Por. *Wystąpienie premiera Donalda Tuska w Sejmie „Drugie Exposé” – stenogram*, 12 października 2012 roku – <http://www.rp.pl/artykul/941834.html?print=tak&p=0> [dostęp: 23 czerwca 2014 roku].

„otwarcie drogi do odnowy demograficznej Polski”. Dokument ten jest właściwie przeglądem możliwych rozwiązań problemu niskiej dzietności, opartych na wzorach zachodnich. W programie za pożądane uważa się zwiększenie samodzielności finansowej rodzin, poprawę ich sytuacji mieszkaniowej oraz umożliwienie obywatelom godzenia pracy z obowiązkami domowymi. Ten ostatni cel można osiągnąć, wprowadzając czas i organizację pracy przyjazne rodzinie, a także „elastyczny i przejrzysty system urlopów związanych z opieką nad dzieckiem”, zapewniając „dostępne, wysokiej jakości usługi opieki i edukacji dzieci do 12 lat” i „równość w pracy”. W zakresie urlopów związanych z opieką nad dziećmi program prezydencki idzie nawet dalej niż przyjęte przez rząd rozwiązania, postuluje bowiem ich ulepszenie, w tym uproszczenie systemu przyznawania urlopów i – co bardzo ważne z punktu widzenia ojców – uniezależnienie prawa do urlopu rodzicielskiego ojca od praw matki (obecnie ojciec ma prawo do urlopu rodzicielskiego tylko wtedy, gdy matka dziecka odstąpi część swojego urlopu, jeśli jednak jest ona bezrobotna lub z innego powodu nie ma prawa do urlopu i zasiłku, nie ma go także ojciec dziecka).

Polski rząd traktuje problem niskiej dzietności jako istotne wyzwanie i deklaruje chęć prowadzenia aktywnej polityki prorodzinnej. W czerwcu 2013 roku weszła w życie nowa ustawa, która zmienia zasady przyznawania urlopów związanych z opieką nad dzieckiem. W dalszych rozważaniach podjęto próbę zebrania i podsumowania rozwiązań przyjętych i obowiązujących od tego czasu, ze szczególnym uwzględnieniem urlopów dostępnych dla ojców.

Siedemnastego czerwca 2013 roku weszła w życie *Ustawa z dnia 28 maja 2013 roku o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. 2013, poz. 675), w której znalazły się zapisy dotyczące nowych rodzajów urlopów. Najbardziej istotną – choć niejedyną – zmianą wprowadzoną przez tę ustawę jest urlop rodzicielski i wydłużenie urlopu ojcowskiego.

Jakie rodzaje urlopów przysługują ojcom w Polsce?

Ojcowie małych dzieci mogą obecnie skorzystać z **czterech rodzajów urlopu**.

Pierwszy z nich, **urlop ojcowski**, jest przyznawany jedynie ojcom – nie mogą się nim podzielić ani się go zrzec na rzecz matki dziecka. Urlop ojcowski, trwający dwa tygodnie, można wziąć w czasie pierwszych dwunastu miesięcy życia dziecka. Ojcu przysługuje w tym czasie pełne wynagrodzenie (100% średniej pensji z ostatnich dwunastu miesięcy pracy).

Drugi rodzaj urlopu dla ojców to maksymalnie sześć tygodni **urlopu macierzyńskiego**, które może im odstąpić matka dziecka (urlop macierzyński trwa dwadzieścia tygodni, z czego pierwszych czternaście tygodni jest zarezerwowanych dla kobiety, sześć ostatnich można jednak podzielić między rodziców). W czasie tego urlopu ojciec, podobnie jak w czasie urlopu ojcowskiego, pobiera 100% średniej pensji z ostatnich dwunastu miesięcy pracy.

Po upłygnięciu czasu urlopu macierzyńskiego rodzice mogą wziąć **dotatkowy urlop macierzyński**, który trwa sześć tygodni i którym mogą się podzielić między sobą. Wiek dziecka i zasady wynagrodzenia są takie same jak przy urlopie macierzyńskim.

Po wykorzystaniu dodatkowego urlopu macierzyńskiego rodzice mają jeszcze prawo do **urlopu rodzicielskiego**. Może on trwać maksymalnie dwadzieścia sześć tygodni i można go wykorzystać do ukończenia przez dziecko piątego roku życia. Rodzice mogą się podzielić między sobą tym urlopem, pamiętając, że jedna część urlopu dla jednej osoby nie może być krótsza niż osiem tygodni. Matka i ojciec mogą korzystać z tego urlopu jednocześnie – na przykład osiem tygodni wspólnie opiekować się dzieckiem, a dziesięć pozostałych tygodni przeznaczyć dla jednego rodzica.

Rodzaj urlopu, który może być wykorzystany przez ojca	Długość urlopu	Wyjaśnienie	Wiek, w jakim musi być dziecko
urlop ojcowski	dwa tygodnie	indywidualny urlop tylko dla ojca	do ukończenia dwunastego miesiąca
urlop macierzyński podstawowy	do sześciu tygodni	urlop macierzyński trwa dwadzieścia tygodni, z czego pierwszych czternaście tygodni jest zarezerwowanych dla matki dziecka, sześć pozostałych zaś – do podziału między rodziców (ojciec może wziąć te tygodnie urlopu, których nie wykorzysta matka dziecka)	do ukończenia dwunastego miesiąca
dodatkowy urlop macierzyński	do sześciu tygodni	do podziału między rodziców, podobnie jak ostatnich sześć tygodni urlopu macierzyńskiego podstawowego	bezpośrednio po urlopie macierzyńskim i do ukończenia dwunastego miesiąca
urlop rodzicielski	do dwudziestu sześciu tygodni	do podziału między rodziców na maksymalnie trzy części po minimum osiem tygodni jednocześnie	do ukończenia piątego roku życia

Tabela 1.
Rodzaje urlopów
przysługujące ojcom
w Polsce

Płatność w czasie urlopu

Zgodnie z przepisami prawa pracy, rodzice mają prawo do **pełnego wynagrodzenia** w czasie trwania **urlopu ojcowskiego**, **urlopu macierzyńskiego** i **dodatkowego urlopu macierzyńskiego**. Oznacza to wynagrodzenie w wysokości 100% średniej pensji z ostatnich dwunastu miesięcy pracy. W czasie **urlopu rodzicielskiego** suma ta wynosi **60%** pensji. Kiedy jednak rodzice zdecydują się wykorzystać urlop rodzicielski od początku, biorąc urlop macierzyński, wówczas wynagrodzenie to można uśrednić i otrzymywać **80%** średniej pensji przez cały czas trwania urlopu macierzyńskiego i urlopu rodzicielskiego.

Pracodawca nie może odmówić przyznania urlopu związanego z rodzicielstwem osobom uprawnionym.

Komu przysługują urlopy?

Jakie warunki musi spełniać mężczyzna (lub rodzice jako para), żeby móc skorzystać z urlopów dla ojców?

Po pierwsze, skorzystanie z urlopów zależy od tego, czy ojciec (lub para) pracuje i odprowadza składki na ubezpieczenie chorobowe. W wypadku urlopu ojcowskiego mężczyzna musi odprowadzać składki na ubezpieczenie chorobowe na podstawie umowy o pracę. Nie ma znaczenia, czy jego partnerka (matka dziecka) odprowadza w tym czasie jakiegokolwiek składki (może pracować albo może być bezrobotna).

W wypadku pozostałych rodzajów urlopu ojciec ma prawo do urlopu jedynie wtedy, gdy oboje rodzice – i ojciec, i matka – odprowadzają jednocześnie składki na ubezpieczenie chorobowe. Składki te mogą być odprowadzane z tytułu umowy o pracę albo z kilku innych źródeł⁴.

Oznacza to, że jeśli w okresie porodu kobieta jest bezrobotna i nie odprowadza składek, to jej partner – ojciec dziecka – może skorzystać jedynie z dwóch tygodni urlopu ojcowskiego. Nie może więc skorzystać ani z sześciu tygodni urlopu macierzyńskiego, ani z sześciu tygodni dodatkowego urlopu macierzyńskiego, ani z żadnej części dwudziestosześcioletniego urlopu rodzicielskiego – wszystkie te możliwości są zależne od zatrudnienia matki dziecka.

Jak wygląda sytuacja osób zatrudnionych na umowę-zlecenie? Przede wszystkim osoba zatrudniona na taką umowę nie ma prawa do urlopów związanych z rodzicielstwem, co wynika ze specyfiki umowy-zlecenia. Przysługuje jej jednak zasiłek macierzyński w takiej samej wysokości jak w wypadku umowy o pracę, jeśli w czasie urodzenia dziecka jest ubezpieczona chorobowo z tytułu umowy-zlecenia. Dwudziestotygodniowy zasiłek macierzyński jest w takim wypadku obligatoryjny (trzeba jedynie wystąpić z pismem do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych), z kolei zasiłek dodatkowy macierzyński (sześć tygodni) i rodzicielski (do dwudziestu sześciu tygodni) są przyznawane na wniosek.

Osoby zatrudnione na umowę o dzieło (na przykład *freelancerzy*) nie mogą korzystać ani z urlopów, ani z zasiłków związanych z rodzicielstwem, ponieważ umowa o dzieło nie podlega ubezpieczeniu chorobowemu. Z punktu widzenia uprawnień rodziców, dla takich osób korzystne jest przejście na działalność gospodarczą, umożliwia to bowiem opłacanie składek na ubezpieczenie chorobowe (jest to dobrowolne).

⁴ Inne możliwości odprowadzania składek na ubezpieczenie chorobowe: z tytułu członkostwa w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych i spółdzielniach kółek rolniczych, z tytułu wykonywania pracy nakładczej, umowy agencyjnej lub umowy zlecenia albo innej umowy o świadczenie usług, z pozarolniczej działalności gospodarczej, ze skierowania do pracy w czasie odbywania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania, odbywania służby zastępczej, z tytułu bycia duchownym.

Czy ojcowie w Polsce korzystają z urlopów?

Czy wprowadzone rozwiązania, które mają na celu włączenie ojców do opieki nad małymi dziećmi, okazały się skuteczne?

Z najnowszych danych Zakładu Ubezpieczeń Społecznych wynika, że w 2012 roku z dwutygodniowego urlopu ojcowskiego skorzystało 28,6 tysiąca ojców (z firm zatrudniających do dwudziestu osób – innymi danymi Zakład Ubezpieczeń Społecznych nie dysponuje). Dla porównania: w 2011 roku było ich zaledwie 14,9 tysiąca, w 2010 roku – 17,2 tysiąca.

Od stycznia do końca października 2010 roku z urlopu ojcowskiego skorzystało jedynie 14,5 tysiąca pracowników małych firm i blisko 15 tysięcy pracowników dużych firm. Oznacza to, że z przysługującego wolnego skorzystało jedynie 30 tysięcy z około pół miliona osób uprawnionych, czyli 6%.

W Polsce urlopy dla rodziców są długie i płatne, dlaczego więc tak niewielu ojców decyduje się wziąć urlop na opiekę nad dzieckiem? Co wpływa na skuteczność polityki rodzinnej w wymiarze opieki ojcowskiej? Obowiązujące w Polsce rozwiązania warto porównać z rozwiązaniami stosowanymi w innych krajach, gdyż badania nad różnymi typami polityki rodzinnej państw i zastosowaniem urlopów dla ojców mogą dać odpowiedź na pytanie o dalszy pożądany kierunek rozwoju polskich regulacji w tym zakresie.

Typy polityki rodzinnej w państwach Unii Europejskiej

Każda polityka rodzinna jest zaprojektowana z myślą o wspieraniu konkretnego modelu rodziny. Modele te, stworzone na potrzeby teoretyczne, przedstawiają różne role przypisane mężczyznom i kobietom w heteroseksualnych związkach wychowujących razem dzieci. Arnlaug Leira, norweska socjolożka, proponuje następującą typologię modeli rodzinnych⁵:

- ▶ model tradycyjny (*male breadwinner*) – jedynie mężczyzna jest odpowiedzialny za utrzymanie rodziny, kobieta zaś zajmuje się domem i dzieckiem,
- ▶ model tradycyjny zmodernizowany (*modernised male breadwinner*) – mężczyzna jest głównym żywicielem rodziny, ale do obowiązków kobiety dochodzi praca w niepełnym wymiarze godzin,
- ▶ model podwójnego obciążenia kobiet (*dual earner – female double burden*) – model nierównowagi obowiązków, w którym oboje rodzice pracują, ale nie dzielą się obowiązkami domowymi i związanymi z dzieckiem, wciąż bowiem należą one przede wszystkim do kobiety,
- ▶ model partnerski (*dual earner – dual carer*) – rodzice dążą do równego podziału obowiązków, oboje zarabiają i oboje są zaangażowani w życie domowe.

Na dominację danego modelu w społeczeństwie wpływają czynniki historyczne oraz zakorzenione w świadomości społeczeństwa praktyki i wyobrażenia dotyczące rodziny, a także warunki ekonomiczne i oczywiście typ prowadzonej przez dane państwo polityki rodzinnej.

Dotychczas w literaturze analizowano typologie polityk rodzinnych, nie poświęcając szczególnej uwagi urlopom ojcowskim czy urlopom rodzicielskim ze specyficznymi rozwiązaniami dla ojców.

Marie-Thérèse Letablier⁶ dzieli politykę rodzinną w zależności od **stopnia, w jakim państwo angażuje się w opiekę nad dziećmi**. Kiedy rodzina nie może liczyć na rozwiązania służące jej wspieraniu, wówczas francuska badaczka mówi o odpowiedzialności rodziny za opiekę. W sytuacji, gdy państwo podejmuje pewne (ale ograniczone) działania na rzecz wzmocnienia rodziny, na przykład oferuje urlopy dla rodziców lub interweniuje, jeśli rodzina zmaga się z biedą, Marie-Thérèse Letablier mówi o częściowej odpowiedzialności rodziny za opiekę. Upaństwowienie opieki (trzeci model opisany przez przywoływaną autorkę)

⁵ A. Leira, *Working parents and the welfare state: family change and policy reform in Scandinavia*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.

⁶ *Typology of welfare state regime by Letablier*, [w:] *The Rationale of Motherhood Choices: Influence of Employment Conditions and of a Public Policies*, red. D. Meulders, S. Gustafsson, European Communities, Luxembourg 2003.

występuje, kiedy państwo oferuje całościowe rozwiązania na rzecz wsparcia rodzin w opiece nad dziećmi. Marie-Thérèse Letablier nie rozróżnia jednak, czy są to rozwiązania jedynie na rzecz wsparcia kobiet udających się na urlopy macierzyńskie i rodzicielskie, czy też rozwiązania, które wspierają zarówno ojców, jak i matki w łączeniu pracy zawodowej z obowiązkami domowymi.

Gøsta Esping-Andersen⁷ wyróżnił następujące modele: liberalny, konserwatywny, południowoeuropejski i socjaldemokratyczny. W **modelu liberalnym** zakłada się, że opieka nad dzieckiem jest prywatną sprawą rodziny, rola państwa jest zaś sprowadzona do minimum. **Model konserwatywny** jest oparty na tradycyjnej wizji rodziny, w której mężczyzna jest głównym żywicielem, z kolei kobieta opiekuje się dzieckiem (familiarizm). Rodzina jest odpowiedzialna za opiekę nad dzieckiem, ale państwo dokładnie reguluje różne rozwiązania dotyczące opieki. **Model południowoeuropejski** zakłada istnienie silnych więzi rodzinnych, które stanowią główne zabezpieczenie poszczególnych rodzin bez potrzeby ingerencji i pomocy ze strony państwa. **Model socjaldemokratyczny** stawia na pomoc i hojne świadczenia państwa, co pomaga rodzicom łączyć pracę zawodową z opieką nad dzieckiem. Model ten dokładnie opisuje podział obowiązków w rodzinie między rodzicami.

W typologii polityk rodzinnych Chiara Saraceno⁸ podejmuje próbę pogrupowania państw europejskich według ich wspólnych cech. Zgodnie z jej podziałem, **kraje skandynawskie**, kształtując politykę rodzinną, kierują się wizją **zindywidualizowanych praw obywatelskich**, propagują więc równość płci i prawa dziecka. **Francja** i **Belgia** prowadzą politykę ukierunkowaną **pronatalistycznie** – ma ona zachęcać rodziny do wielodzietności i zapewniać im dobrobyt. W takich krajach, jak **Niemcy**, **Austria** czy **Holandia**, polityka rodzinna opiera się na **zasadzie pomocniczości** (na przykład samopomoc w samorządach, przezorności obywateli, w tym udział w systemach ubezpieczeniowych). W **Wielkiej Brytanii** i **Irlandii** kwestie rodzinne postrzega się jako **prywatną sprawę** każdej rodziny, w którą państwo nie powinno się angażować. Chiara Saraceno wyróżnia również państwa **południowoeuropejskie**, w których opisie powtarza ustalenia Gøsty Espinga-Andersena. Z kolei państwa **postkomunistyczne**, według włoskiej badaczki, prowadzą podobną politykę rodzinną co kraje skandynawskie, ale mniej hojną w zakresie świadczeń i wysokości wynagrodzeń otrzymywanych na urloпах rodzicielskich.

Przyglądając się powyższym typologiom, można dojść do wniosku, że jedynie modele socjaldemokratyczny i skandynawski wspierają aktywne ojcostwo przez bogatsze świadczenia i pomoc w łączeniu pracy zawodowej z opieką nad dziećmi. Modele konserwatywne i rodzinne – choć oferują wsparcie dla rodzin z dziećmi – częściej skupiają się na świadczeniach tylko dla kobiet, opierają się bowiem na wyobrażeniu rodziny, w której mężczyzna odpowiada za utrzymanie

7 Polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski, „Biuletyn RPO – Materiały”, nr 67, Warszawa 2009, s. 15–31.

8 *Ibidem*.

domu, kobieta zaś – za opiekę nad dziećmi. Modele bardziej liberalne, pozostawiając decyzję poszczególnym rodzinom, również wpisują się w tradycyjny model podziału obowiązków, gdyż ze względów ekonomicznych⁹ i kulturowych to kobiety częściej decydują się na pozostanie z dziećmi w domu.

W następnym podrozdziale podjęto próbę przeglądu polityk rodzinnych krajów europejskich ze szczególnym uwzględnieniem urlopów, które mogą wziąć ojcowie (ojcowskich i rodzicielskich). Zwrócono uwagę, w jakim stopniu określone rozwiązania mogą wspierać aktywne ojcostwo i partnerskie stosunki w rodzinie, starając się analizować je na podstawie opisanych wcześniej modeli (zwłaszcza modelu Gøsty Espinga-Andersena), co pozwoliło pogrupować omawiane państwa zgodnie z ich stosunkiem do wspierania ojców w zajmowaniu się dziećmi.

Urlopy ojcowskie i rodzicielskie w państwach Unii Europejskiej

Urlopy ojcowskie

Dwadzieścia państw Unii Europejskiej oferuje urlopy specjalnie przeznaczone dla ojców, którzy w tym czasie mogą w większym stopniu zaangażować się w opiekę nad dzieckiem. Urlopy te przyjmują jednak różne formy, które nie zawsze w wystarczającym stopniu odpowiadają na zapotrzebowanie rodzin. Ich krótki czas trwania (w większości wypadków wynoszący mniej więcej dwa tygodnie) – w porównaniu z kilkutygodniowymi lub kilkumiesięcznymi urloпами macierzyńskimi – wzmacnia wyobrażenie o kobiecie jako głównej opiekunce dzieci. Poniżej opisano występujące modele urlopów dla ojców, które podzielono ze względu na ich długość i wymiar wynagrodzenia (lub jego brak) przysługującego ojcom w czasie spędzonym w domu z dzieckiem.

• *Brak urlopów ojcowskich*

Do państw, które nie przewidują urlopów ojcowskich, należą: Cypr, Czechy, Irlandia, Słowacja, Niemcy i Chorwacja. W Austrii i Luksemburgu również nie ma takiego świadczenia, ale ojciec w niektórych wypadkach może się ubiegać o kilka dni wolnego na zasadzie „nadzwyczajnych okoliczności”. Płatność za ten czas zależy od indywidualnych uzgodnień z pracodawcą. Biorąc pod uwagę, że ustanowione prawo wpływa w pewien sposób na postawy ludzi wobec danego zagadnienia, należy wskazać, że rozwiązanie to nie tylko nie daje ojcom indywidualnego prawa do spędzenia czasu z dzieckiem, ale także pokazuje, że opieka nad nowo narodzonym dzieckiem jest sprawą przede wszystkim kobiety, nie zaś mężczyzny. Ustawodawstwo takie wpisuje się w liberalny typ polityki rodzinnej, nie proponując żadnych rozwiązań dla rodziny. Tym samym

⁹ Jak pokazują liczne badania, kobiety zarabiają przeważnie mniej od mężczyzn, rodzinom może się więc bardziej opłacać, gdy to matka rezygnuje z pracy, ojciec zaś utrzymuje swoje zatrudnienie, które zapewnia rodzinie lepszą sytuację finansową.

wspiera tradycyjny model rodziny, gdyż najprawdopodobniej to matka więcej czasu spędzi z dzieckiem, czasowo rezygnując z pracy.

- *Urlop ojcowski w formie kilku dni w związku z narodzinami dziecka*

Jest to świadczenie, które trwa od jednego dnia do pięciu dni, ojcowie zaś otrzymują w jego trakcie 100% swojego dotychczasowego wynagrodzenia. Część takiego urlopu może być wykorzystana tylko zaraz po narodzinach dziecka, część zaś w ciągu określonej (w zależności od państwa) z góry liczby tygodni lub miesięcy. Z jednej strony, taki urlop nie obciąża pracodawcy mężczyzny korzystającego ze świadczenia, gdyż jego absencja w pracy nie jest długa. Z drugiej jednak strony, nie pozwala na pełne zaangażowanie się ojców w opiekę nad dzieckiem. Nawet jeśli ojciec chętniej skorzysta z takiego urlopu niż z dłuższego (między innymi ze względu na brak problemów z pracodawcą), nie będzie to miało większego znaczenia z punktu widzenia równości płci, gdyż nie odciąży matki dziecka w takim stopniu, aby uzyskała ona możliwość łączenia pracy z opieką nad dzieckiem. W polskim ustawodawstwie świadczenia takie zwykle nazywa się urlopami okolicznościowymi, w wymienionych państwach legislacja określa je jednak właśnie mianem urlopów ojcowskich (*paternity leave*). Do państw oferujących takie świadczenie należą: Grecja, Holandia, Malta, Rumunia, Węgry, Włochy.

- *Urlop ojcowski trwający od dziesięciu do trzydziestu dni*

Częściej spotykanym rozwiązaniem jest urlop ojcowski, który trwa od dziesięciu do trzydziestu dni. W tym wypadku forma wynagrodzenia dla ojców jest bardziej zróżnicowana, ale nie schodzi poniżej 70% dotychczasowej pensji. Rozwiązanie takie pozwala już na większe zaangażowanie ojca w życie rodzinne, umożliwiając mu spędzenie większej liczby dni z rodziną i zapewniając wynagrodzenie. Ponadto wciąż nie wydaje się znacznym obciążeniem dla pracodawcy, urlop ojcowski nie trwa bowiem dłużej niż typowy urlop wypoczynkowy. W porównaniu jednak ze średnią długością urlopów macierzyńskich w państwach członkowskich Unii Europejskiej, trzeba przyznać, że nadal jest to niewystarczające rozwiązanie.

Pod względem finansowym państwa, które oferują taki urlop, można podzielić następująco:

- ▶ 100% wypłaty: Litwa, Portugalia, Hiszpania, Francja, Estonia, Dania, Belgia, Polska,
- ▶ ryczałt: Wielka Brytania,
- ▶ 80% lub 90% dotychczasowego wynagrodzenia: Szwecja, Bułgaria, Łotwa.

Wśród wymienionych państw na uwagę zasługuje Szwecja, gdzie urlop ten nie nazywa się „ojcowskim” – jego nazwa jest neutralna płciowo, ale nie może wziąć go matka dziecka, nie jest on również częścią urlopu rodzicielskiego.

Z kolei w Bułgarii wprowadzono przepis, zgodnie z którym ojciec po ukończeniu przez dziecko sześciu miesięcy może wziąć część urlopu macierzyń-

skiego, który w tym państwie trwa aż 410 dni kalendarzowych. Było to specjalne działanie, mające na celu zachęcenie ojców do większego zaangażowania w życie rodzinne.

• *Długi urlop ojcowski*

Na szczególną uwagę zasługują Słowenia i Finlandia, w których rozwiązania na rzecz praw ojców są bardzo korzystne.

- ▶ W Słowenii urlop ojcowski może trwać aż dziewięćdziesiąt dni. Za piętnaście dni takiego urlopu beneficjent otrzymuje 90% swojej pensji, za pozostałe zaś – wynagrodzenie równe minimalnej płacy w kraju. Dodatkowo w wypadku pozostałych siedemdziesięciu pięciu dni urlopu ojciec może sam wybrać, w jakim okresie je wykorzysta, o ile dziecko nie przekroczy trzeciego roku życia.
- ▶ W Finlandii urlop ojcowski trwa pięćdziesiąt cztery dni robocze, w trakcie których ojciec otrzymuje miesięcznie około 70% swojej średniej rocznej pensji. Urlop ten może wykorzystać do czasu, gdy dziecko skończy dwa lata, może również podzielić go na dwie tury, a pierwszych osiemnaście dni (lub mniej) może wziąć w czasie, gdy matka dziecka jest na urlopie macierzyńskim.

Oba te państwa proponują rozwiązania mające największy potencjał do zaangażowania ojców w opiekę nad dzieckiem, zapewniając rodzicowi dochód i rezerwując dla ojca stosunkowo długi czas na urlopie. W Słowenii urlop ojcowski nie jest również znacznie krótszy niż urlop macierzyński, trwający dwa tygodnie dłużej. Słoweńska i fińska polityka rodzinna zwiększają wyobrażenie o ojcu i matce jako osobach w podobnej mierze odpowiedzialnych za opiekę nad dzieckiem. Ustawodawstwo takie wspiera partnerski model rodziny i wpisuje się w socjaldemokratyczną czy typowo skandynawską politykę państwa, która nie tylko zapewnia matkom bezpieczeństwo na rynku pracy i możliwość pełnego zaangażowania w macierzyństwo, ale także wspiera aktywne ojcostwo.

Liczba dni urlopu	Państwo
90	Słowenia
54	Finlandia
30	Litwa
20	Portugalia
15	Hiszpania, Bułgaria
14	Dania, Francja, Polska, Wielka Brytania
10	Belgia, Estonia, Łotwa, Szwecja
5	Rumunia, Węgry
2	Grecja, Holandia
1	Malta, Włochy
0	Austria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Słowacja

Tabela 2.
Liczba dni, które ojciec może spędzić na urlopie ojcowskim

Urlopy rodzicielskie

Urlopy rodzicielskie mogą mieć poważny wpływ na kształtowanie postaw ojców wobec aktywnego zajmowania się dzieckiem i domem, w zależności od tego, na jakich zasadach zostały zaprojektowane.

Zgodnie z prawem europejskim (Dyrektywa 2010/18/EU), wszystkie państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia rodzicom prawa do urlopu rodzicielskiego, który jest świadczeniem indywidualnym (bez możliwości przekazania drugiemu rodzicowi swojego urlopu) i trwa przynajmniej po cztery miesiące dla jednego rodzica. Do urlopu powinny być uprawnione wszystkie osoby pracujące, niezależnie od typu zawartej umowy regulującej zatrudnienie. Rodzice powinni mieć możliwość zajęcia się dzieckiem do osiągnięcia przez nie wieku określonego przez państwo, choć dyrektywa nie określa, czy urlop ten ma być płatny czy bezpłatny i w jakim stopniu elastyczny. Po powrocie z urlopu pracodawca powinien być zobowiązany do przyjęcia pracownika i zapewnienia mu tej samej posady lub zbliżonej do tej, jaką pracownik miał przed urlopem. Pracodawca powinien również wziąć pod uwagę potrzeby pracującego rodzica w zakresie czasu, jaki rodzic musi podzielić między pracę a opiekę nad dzieckiem. Pracownikom mającym dzieci powinna ponadto przysługiwać możliwość korzystania z urlopów w szczególnych okolicznościach, gdy dziecko potrzebuje nagłej opieki. Dyrektywa 2010/18/EU ma na celu zapewnienie rodzicom podstawowych praw, nie uwzględnia jednak najważniejszego czynnika, który może zachęcać rodziców, w tym ojców, do skorzystania z urlopu – wynagrodzenia. Jak wynika z dalszych rozważań, państwa członkowskie oferują bardzo zróżnicowane urlopy, niekoniecznie przystające do normy wynikającej z omawianej dyrektywy.

Analizę urlopów rodzicielskich przeprowadzono według następujących czynników, które mogą wpływać na atrakcyjność danego rozwiązania dla ojca: urlop jako świadczenie rodzinne lub indywidualne, wynagrodzenie (lub brak wynagrodzenia) w trakcie urlopu, długość i elastyczność urlopu.

- *Urlop rodzicielski jako świadczenie rodzinne lub indywidualne*

Urlop rodzicielski może być świadczeniem rodzinnym lub indywidualnym. Część państw oferuje rozwiązania łączące cechy obu typów świadczeń, to zaś, którą z tych możliwości zaoferuje państwo, ma duże znaczenie.

Urlop rodzicielski jako świadczenie indywidualne, którego nie można przekazać drugiemu rodzicowi, zawiera w sobie przesłankę, że każdy rodzic, niezależnie od płci, ma obowiązek czy prawo do opieki nad dzieckiem przez określony czas. Podtrzymuje to partnerski model rodziny (*dual earner – dual carer*), wpisując się w socjaldemokratyczny i skandynawski nurt polityki rodzinnej, w którym podstawowym dążeniem jest równość płci.

Urlop rodzicielski jako świadczenie rodzinne niesie ze sobą przeświadczenie, że opieka nad dzieckiem to sprawa rodziny, nie zaś poszczególnego

rodzica, i każda rodzina we własnym gronie decyduje o tym, kto skorzysta z urlopu. Uwzględniając, że kobiety statystycznie zarabiają mniej niż mężczyźni¹⁰, a także omówione już postawy wobec ról kobiet i mężczyzn w rodzinie, można założyć, że to zwykle kobiety będą głównie korzystały z urlopu. Trudno w takiej sytuacji mówić o w pełni wolnym wyborze. Takie rozwiązanie wpisuje się w konserwatywne modele polityki społecznej, która jest nastawiona na wzmocnienie instytucji rodziny i jej ochronę, ale bez wzięcia pod uwagę idei równości płci, w tym upowszechniania partnerskich stosunków w rodzinie.

Do państw przewidujących urlop jako świadczenie indywidualne należą: Belgia, Chorwacja, Luksemburg, Malta, Włochy, Cypr, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia i Wielka Brytania. Warto także zaznaczyć, że na Cyprze jeden rodzic może oddać drugiemu dwa tygodnie swojego urlopu.

Państwa, w których urlop rodzicielski jest świadczeniem rodzinnym, to: Austria, Bułgaria, Estonia, Finlandia, Francja, Litwa, Niemcy, Rumunia, Łotwa, Polska, Słowacja, Słowenia i Węgry.

Są również państwa, w których urlopów rodzicielskich nie można jednoznacznie określić jako indywidualnych lub rodzinnych:

- ▶ W Czechach, Danii i Szwecji rodzice mają indywidualne prawo do urlopu rodzicielskiego, ale opłata za nie przysługuje rodzinie, nie zaś indywidualnemu rodzicowi.
- ▶ W Portugalii są dwa rodzaje urlopu rodzicielskiego: urlop początkowy, będący świadczeniem rodzinnym, i urlop dodatkowy, będący świadczeniem indywidualnym.
- ▶ W Chorwacji państwo oferuje odwrotne rozwiązanie: najpierw jest urlop rodzicielski, który jest świadczeniem indywidualnym, następnie jest zaś urlop na czas opieki nad dzieckiem jako świadczenie rodzinne. Dodatkowo pierwszy urlop – choć jest świadczeniem indywidualnym – nie wyklucza możliwości przekazania przez rodzica swojej części drugiemu rodzicowi.

Świadczenie indywidualne	Świadczenie mieszane	Świadczenie rodzinne
Belgia, Luksemburg, Malta, Włochy, Cypr, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Wielka Brytania	Dania, Szwecja, Portugalia, Chorwacja, Czechy	Austria, Bułgaria, Estonia, Finlandia, Francja, Litwa, Niemcy, Polska, Rumunia, Łotwa, Słowacja, Słowenia, Węgry

Tabela 3. Podział państw ze względu na charakter urlopu jako świadczenia indywidualnego, mieszane lub indywidualnego

• Wynagrodzenie w trakcie urlopu

W większości badań podejmujących temat wykorzystania przez ojców urlopów ojcowskich i rodzicielskich zwraca się uwagę na to, że głównym czynnikiem zachęcającym mężczyzn do korzystania z takich świadczeń jest to,

¹⁰ *Tackling the gender pay gap in the European Union*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2014 – http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/140319_gpg_en.pdf [dostęp: 23 czerwca 2014 roku].

czy i w jakim wymiarze rodzice otrzymują wypłatę, gdy zostają z dzieckiem w domu. Badania Eurostatu z 2009 roku¹¹ pokazują, że najczęściej wymienianą zachętą, jaka może sprawić, że mężczyźni zdecydowaliby się pójść na urlop, byłoby zwiększenie otrzymywanego w tym czasie wynagrodzenia. Często wskazywanym czynnikiem wstrzymującym ojców przed skorzystaniem z tego świadczenia było to, że rodzin na to nie stać. Obowiązujące formy wynagrodzenia różnią się tym, czy rodzic dostaje ustaloną sumę, czy też określony procent swoich dotychczasowych dochodów. Poszczególne państwa oferują różne rozwiązania, między którymi rodzice mogą wybierać w zależności od swoich potrzeb.

- ▶ **Procent dotychczasowych dochodów.** Do państw, w których rodzice otrzymują stosunkowo wysokie wynagrodzenie – równe ponad 80% swojej dotychczasowej pensji – należą Chorwacja, Estonia (rodzic na urlopie dostaje przez 435 dni wypłatę równą 100% średniej pensji z ostatniego przepracowanego roku, sam urlop może zaś trwać do trzeciego roku życia dziecka) i Słowenia. Z kolei na Łotwie, w Czechach, Finlandii, Niemczech, Rumunii i we Włoszech rodzice uzyskują wynagrodzenie niższe niż 80% dotychczasowej pensji, przy czym we Włoszech jest to 30%.
- ▶ **Ryczałt.** Austria, Belgia, Bułgaria, Francja, Luksemburg, Dania i Słowacja zapewniają rodzicom na urlopie rodzicielskim z góry określoną kwotę miesięcznie. Wysokość wynagrodzeń wynosi od 200 euro na Słowacji do blisko 2,5 tysiąca euro w Danii (tam rodzice otrzymują dniówkę w wysokości 107 euro). W Bułgarii kwota ta jest równa płacy minimalnej. W niektórych wypadkach rodzice mogą skorzystać z jednego z kilku wariantów płatności w czasie opieki nad dzieckiem, której wysokość zależy od wybranej przez nich długości urlopu.
- ▶ **Mieszane.** Na Litwie rodzice mają dwie możliwości do wyboru – mogą otrzymywać 100% pensji przez rok albo 70% pensji przez dwa lata. W Portugalii za początkowy urlop przysługuje 100% wynagrodzenia przez 120 dni lub 80% wynagrodzenia przez 150 dni, za urlop dodatkowy zaś – 25% dotychczasowej pensji. W Szwecji przez 390 dni rodzice otrzymują 80% pensji, a przez resztę urlopu określoną odgórnie kwotę. Na Węgrzech są dwa różne urlopy rodzicielskie: jeden jest przeznaczony dla rodziców ubezpieczonych (*gyermekgondozási díj*, GYED), którzy mogą otrzymywać miesięcznie 70% pensji, drugi – dla rodziców nieubezpieczonych (*gyermekgondozási segély*, GYES), którym przysługuje z góry określone wynagrodzenie podczas urlopu (równowartość 99 euro miesięcznie).
- ▶ **Brak wynagrodzeń.** W grupie państw, które oferują rodzicom urlop rodzicielski bez żadnej opłaty, są: Cypr, Grecja, Irlandia, Holandia, Hiszpania, Malta i Wielka Brytania. W dwóch z nich są jednak przewidziane pewne udogodnienia dla rodziców na urlopie – w Holandii mają oni obniżone podatki, w Hiszpanii zaś – ubezpieczenie zdrowotne.

11 *Reconciliation between work and family life*, Eurostat, 2009 rok, s. 97–98.

Ryczałt	Określony procent dotychczasowej pensji	Mieszany	Bez wynagrodzenia
Austria, Belgia, Bułgaria, Francja, Luksemburg, Dania, Słowacja	Chorwacja, Estonia, Słowenia, Łotwa, Czechy, Finlandia, Niemcy, Rumunia, Włochy, Polska	Litwa, Portugalia, Szwecja, Węgry	Cypr, Grecja, Irlandia, Holandia, Hiszpania, Malta, Wielka Brytania

Tabela 4.
Podział państw ze względu na obowiązujące formy wynagrodzenia za urlop ojcowski i rodzicielski

Warto zauważyć, że – oprócz Belgii, Chorwacji i Luksemburga – większość państw oferujących urlop rodzicielski jako świadczenie indywidualne nie przewiduje jakiegokolwiek wynagrodzenia na czas takiego urlopu. Sprawia to, że ostatecznie opisane wyżej możliwości oferowane przez taki rodzaj świadczenia zostają utracone, gubi ono również swój partnerski potencjał na rzecz liberalnego, niekoniecznie równościowego charakteru. Z kolei we wszystkich państwach, w których urlop rodzicielski stanowi świadczenie rodzinne, urlop jest płatny. O ile nie przewiduje się działań na rzecz ojców, o tyle tego typu polityka rodzinna wzmacnia tradycyjny model rodziny, jest bowiem oparta na postawach pronatalistycznych – skupionych na dobrobycie rodziny i zachęcających obywateli do wielodzietności.

- *Długość i elastyczność*

Innym ważnym czynnikiem, który może zachęcić – lub zniechęcić – ojców do korzystania z urlopów rodzicielskich, jest długość takiego urlopu i możliwość jego wykorzystania w sposób, który najbardziej odpowiada danej rodzinie.

- ▶ **Urlopy rodzinne i mieszane.** Długość urlopu rodzicielskiego w części państw Unii Europejskiej jest liczona do danego wieku dziecka (w zależności od państwa – drugie lub trzecie urodziny). Ogranicza to możliwości rodziców do skorzystania z urlopu zgodnie z ich potrzebami, gdyż po ukończeniu przez dziecko danego wieku nie mają możliwości pójścia na urlop. Do takich krajów należą: Bułgaria, Estonia, Węgry, Litwa, Słowacja, Rumunia i Francja. W Austrii i Niemczech trwanie urlopu również jest liczone w latach, gdy jednak rodzice zdecydują się podzielić urlop na części, wówczas okres ten może być przedłużony do określonego wieku dziecka, tak aby jego długość wynosiła dwa, trzy lata przebywania na urlopie. W Danii rodzicom przysługują czterdzieści dwa tygodnie urlopu, ale wynagrodzenie otrzymuje tylko jedna osoba za trzydzieści dwa tygodnie spędzone z dzieckiem. Na Łotwie jeden z rodziców może spędzić na urlopie rodzicielskim półtora roku. Z kolei w Szwecji, Finlandii i na Słowenii jest określona liczba dni, którą rodzice mogą spędzić z dzieckiem (odpowiednio: 480, 158 i 260). W Portugalii początkowy urlop wynosi 120 lub 150 dni (od długości urlopu zależy wysokość otrzymywanego wówczas wynagrodzenia),

z kolei na dodatkowym urlopie każdemu rodzicowi przysługują po trzy miesiące. W Chorwacji jest odwrotnie – w trakcie pierwszego urlopu, który można nazwać rodzicielskim, rodzice mogą się podzielić urlopem po trzy miesiące, później zaś mogą pójść na drugi urlop na sześć miesięcy, który, jak wcześniej wspomniano, jest świadczeniem rodzinnym.

Tabela 5.
Sposoby określania
długości urlopów
indywidualnych oraz
rodzinnych i mieszanych

	Urlopy indywidualne	Urlopy rodzinne i mieszane
Urlopy do konkretnego wieku dziecka	Hiszpania, Czechy	Bułgaria, Estonia, Węgry, Litwa, Słowacja, Rumunia, Francja
Określona długość urlopu w dniach, tygodniach, miesiącach lub latach	Belgia, Cypr, Irlandia, Grecja, Włochy, Malta, Luksemburg, Holandia, Wielka Brytania	Szwecja, Finlandia, Słowenia, Dania, Łotwa, Portugalia, Chorwacja, Polska
Inne	–	Austria, Niemcy

- ▶ **Urlopy indywidualne.** W Belgii, na Cyprze, w Irlandii, Grecji, we Włoszech, na Malcie, w Luksemburgu, Holandii i Wielkiej Brytanii, gdzie urlopy są przydzielane indywidualnie, każdy rodzic ma wyznaczony dokładny czas skorzystania z tego świadczenia (na przykład w Belgii i Grecji – po cztery miesiące na rodzica, w Luksemburgu i we Włoszech – po sześć miesięcy, w Wielkiej Brytanii – po osiemnaście tygodni, w Holandii zaś każdy rodzic może przemnożyć przez 26 liczbę godzin, którą pracuje w tygodniu – iloczyn będzie stanowił wymiar jego urlopu rodzicielskiego). W krajach tych najczęściej jest podany wiek dziecka, do którego można wykorzystać urlop – najczęściej jest on dużo dłuższy niż w wypadku innych państw, na przykład do ósmego roku życia dziecka na Cyprze, w Irlandii i we Włoszech czy do szóstego roku życia dziecka w Grecji. W Hiszpanii i Czechach długość urlopu jest liczona tak, jak w wypadku większości urlopów rodzinnych – do trzeciego roku życia dziecka.

23	26	32	36	37	47	52	78	104	138	156
Finlandia	Holandia ¹²	Belgia, Dania, Grecja, Malta	Cypr, Irlandia, Wielka Brytania	Słowenia	Portugalia ¹³	Polska, Włochy, Luksemburg	Łotwa, Szwecja	Austria, Bułgaria, Rumunia, Węgry	Litwa	Chorwacja, Czechy, Estonia, Francja, Hiszpania, Niemcy, Słowacja, Węgry

Tabela 6.
Długość urlopów
(w tygodniach)

- 12** Podano wymiar urlopu rodzicielskiego w sytuacji, gdy rodzic korzystający ze świadczenia wcześniej pracował na pełny etat.
- 13** W Portugalii urlop dodatkowy może trwać 120 lub 150 dni – w zależności od tego, jak wysokie wynagrodzenie rodzic chce w tym czasie otrzymywać. W tabeli ujęto najdłuższy możliwy czas przebywania na urlopie.

Trudno wskazać prostą zależność między długością urlopu a modelem polityki rodzinnej, do której można by odnieść dotychczasowe rozważania. Na pewno warto zwrócić uwagę, że – oprócz Hiszpanii – we wszystkich państwach nieoferujących opłat za urlop rodzicielski trwa on stosunkowo krótko. Z drugiej jednak strony, takie kraje, jak Finlandia, Dania, Słowenia czy Portugalia, które albo wspierają ojcostwo, albo oferują hojne świadczenia urlopowe, również nie przewidują specjalnie długich urlopów rodzicielskich. Spośród wszystkich omówionych państw najkorzystniej wypada Szwecja.

Państwa, które oferują długi urlop rodzicielski, ale nie przewidują żadnych rozwiązań specjalnie dla ojców, będą wspierały raczej tradycyjny model rodziny, w którym jedna osoba (najczęściej matka) na długi czas rezygnuje z pracy na rzecz domu (Czechy, Niemcy, Słowacja, Austria, Rumunia).

Wśród państw Unii Europejskiej można spotkać różne rozwiązania umożliwiające rodzicom dostosowanie formy dostępnego urlopu do bieżących potrzeb:

- ▶ **Rodzice na urlopie w jednym czasie.** Rodzice mogą spędzić pewną część urlopu razem, tym samym mogą być dla siebie wsparciem i pogłębić relacje rodzinne. Rozwiązanie dostępne w Chorwacji, Czechach (tylko jedna osoba może otrzymywać w tym czasie wynagrodzenie), Niemczech, we Włoszech, w Luksemburgu, Słowenii, Szwecji.
- ▶ **Podzielenie urlopu na części.** Nie wszędzie urlop trzeba wykorzystać od razu w całości – część państw proponuje różne możliwości podzielenia urlopu, tak aby rodzice mogli dostosować go do swoich potrzeb. Rozwiązanie dostępne w Belgii, Chorwacji, Estonii, Finlandii, Grecji, Irlandii, we Włoszech, w Holandii, Hiszpanii, Szwecji, Wielkiej Brytanii.
- ▶ **Łączenie urlopu z pracą na część etatu.** W niektórych sytuacjach, jeśli rodzice nie chcą w trakcie urlopu całkowicie rezygnować z pracy, mogą wykorzystać świadczenie pozwalające na łączenie opieki nad dzieckiem z pracą na część etatu. W zależności od państwa mogą wtedy otrzymywać uzupełniającą pensję lub rozłożyć urlop na tak długo, aż spożytkują świadczenie. Rozwiązanie dostępne w Belgii, Chorwacji, Danii, Finlandii, we Francji, w Niemczech, Luksemburgu, Holandii, Słowenii, Szwecji, Portugalii.
- ▶ **Różne możliwości wyboru długości urlopu i wysokości otrzymywanej pensji.** Część państw oferuje różne możliwości wyboru długości urlopu i otrzymywanego wówczas wynagrodzenia. W zależności od kraju rodzice mogą być na urlopie dłużej i dostawać niższą pensję lub krócej i uzyskiwać wyższe dochody. Rozwiązanie dostępne w Austrii, Czechach, Danii, Niemczech, Portugalii.

W Polsce nie ma możliwości dostosowania formy urlopu do bieżących potrzeb rodziców, dlatego Polska nie znalazła się w powyższym zestawieniu.

- *Dodatkowe rozwiązania mające na celu zachęcenie ojców do korzystania z urlopów*

Niektóre państwa Unii Europejskiej podjęły konkretne działania w celu zachęcenia ojców do korzystania z urlopów rodzicielskich. Najpopularniejszym rozwiązaniem są specjalne świadczenia – wydłużenie urlopu lub dodatkowe wynagrodzenie przysługujące rodzicom, którzy równo podzielą się urlopem rodzicielskim, albo rodzinom, w których ojciec weźmie określoną część urlopu.

- ▶ **Chorwacja** – rodzice dostaną dodatkowe dwa miesiące urlopu rodzicielskiego, jeśli ojciec wykorzysta swoją część (trzy miesiące) początkowego urlopu rodzicielskiego. Jest to wartościowe działanie, chorwackie ustawodawstwo nie przewiduje bowiem urlopu dla ojców.
- ▶ **Portugalia** – jeśli rodzice podzielą się równo urlopem początkowym, otrzymają trzydzieści dodatkowych dni urlopu (początkowego).
- ▶ **Finlandia** – za to, że ojciec skorzysta z całego urlopu ojcowskiego, rodzina dostanie dwa dodatkowe tygodnie urlopu rodzicielskiego.
- ▶ **Włochy** – jeśli ojciec weźmie trzy miesiące urlopu rodzicielskiego, będzie mógł wykorzystać jeszcze jeden miesiąc, mimo że normalnie urlop nie mógłby być tak długi. Podobnie jak w wypadku Chorwacji, jest to wartościowe działanie, gdyż Włosi mogą skorzystać tylko z jednego dnia urlopu ojcowskiego. Kwestią problematyczną jest jednak niskie wynagrodzenie otrzymywane przez rodzica w czasie urlopu rodzicielskiego, co może zniechęcać ojców do korzystania z tego udogodnienia.
- ▶ **Niemcy** – za przynajmniej dwumiesięczny pobyt ojca na urlopie rodzicielskim rodzice będą dostawali wypłatę na urlopie dwa miesiące dłużej. Mimo niskiego wynagrodzenia otrzymywanego przez rodziców przebywających na urlopie jest to również ważne rozwiązanie, w Niemczech bowiem nie ma urlopu ojcowskiego.
- ▶ **Szwecja** – równy podział urlopu między rodzicami skutkuje podwyższeniem dziennego wynagrodzenia otrzymywanego przez nich w czasie opieki nad dzieckiem. Dodatkowo w Szwecji jest ustalona tak zwana kwota dla ojców – zgodnie z tym przepisem ojciec musi pójść przynajmniej na dwa miesiące urlopu rodzicielskiego, inaczej pieniądze przepadną.

Kraje wspierające zwiększenie roli ojca w opiece nad dzieckiem

Na podstawie opisanych rozwiązań prawnych dotyczących urlopów dla rodziców w państwach członkowskich Unii Europejskiej można zaproponować ich następującą klasyfikację w zależności od czynników, które mogą sprzyjać zwiększeniu zaangażowania ojców w opiekę nad dziećmi, i na podstawie modelu Gøsty Espinga-Andersena:

Modele liberalne. Wśród nich można wskazać dwie podgrupy:

- ▶ Typ skrajnie liberalny – państwa, które nie przewidują ani wynagrodzeń w trakcie urlopów rodzicielskich, ani dłuższych urlopów ojcowskich. Pań-

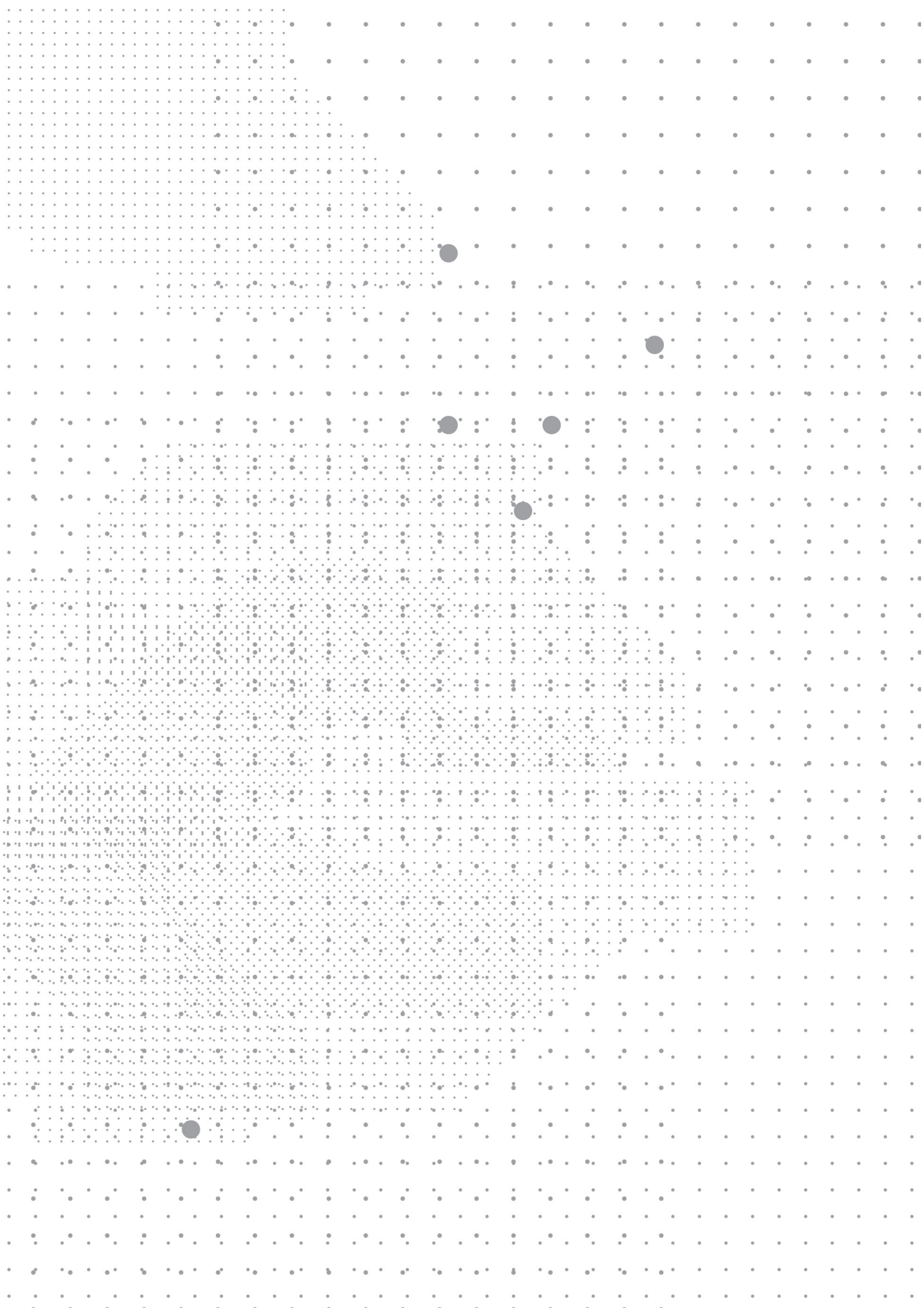
stwo minimalnie ingeruje w życie rodzinne, co najczęściej skutkuje większym zaangażowaniem matek w opiekę nad dzieckiem (ze względu na wielokrotnie przywoływane wcześniej warunki ekonomiczne i kulturowe). Do tej grupy można także włączyć Wielką Brytanię, gdzie nie ma wynagrodzeń za urlop rodzicielski, choć warto podkreślić, że ojcowie mogą skorzystać tam z dwutygodniowego urlopu ojcowskiego. Podobnie jest w Hiszpanii, ale tam dodatkowo urlop rodzicielski jest wyjątkowo długi w porównaniu z pozostałymi państwami w tej grupie, co nadaje rozwiązaniom w tym kraju tradycyjny charakter. **Cypr, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Malta, Wielka Brytania**

- ▶ Typ umiarkowanie liberalny – rodzice otrzymują wynagrodzenie w czasie urlopów rodzicielskich, ale są one krótkie i stanowią świadczenia indywidualne. Ponadto w Belgii i Danii są dziesięciodniowe i czternastodniowe urlopy dla ojców. **Belgia, Dania, Luksemburg**

Modele konserwatywne. Wśród nich można wyróżnić trzy podgrupy:

- ▶ Typ łagodnie konserwatywny ze specjalnymi świadczeniami dla ojców – kraje, które obok długich urlopów rodzicielskich jako świadczeń rodzinnych z wynagrodzeniem dla rodziców (oprócz Włoch, gdzie urlop jest krótszy i przydzielany indywidualnie) oferują również specjalne rozwiązania dla ojców lub – w wypadku Litwy – długi urlop ojcowski. Jest więc wspierana instytucja rodziny, ale podejmuje się specjalne działania na rzecz wsparcia aktywnego ojcostwa. **Chorwacja, Litwa, Niemcy, Włochy**
- ▶ Typ konserwatywny umiarkowany – urlopy rodzicielskie są przeważnie długie i stanowią świadczenia rodzinne, które zakładają wynagrodzenia dla rodzica zostającego z dzieckiem w domu. Z jednej strony, wspiera to tradycyjny model rodziny, z drugiej zaś strony, ojcowie mają do dyspozycji trwające przynajmniej dziesięć dni urlopy ojcowskie. **Bułgaria, Estonia, Francja, Łotwa, Polska**
- ▶ Typ silnie konserwatywny – urlopy rodzicielskie są najdłuższe i wszystkie stanowią świadczenia rodzinne, z kolei urlopów dla ojców albo nie ma, albo są bardzo krótkie. Ten typ najsilniej wspiera tradycyjną wizję rodziny, w której jedna osoba (mężczyzna) utrzymuje rodzinę, druga zaś (kobieta) opiekuje się dziećmi i domem. Długość urlopów może także negatywnie wpływać na sytuację kobiet na rynku pracy, które przez to są narażone na większą dyskryminację. **Austria, Czechy, Rumunia, Słowacja, Węgry**

Model partnerski. Przewiduje rozbudowane i hojne świadczenia dla rodziców – są one relatywnie długie, rodzice otrzymują wynagrodzenie i są wspierani w łączeniu życia zawodowego z życiem rodzinnym. Ponadto ojcowie mogą skorzystać z długich urlopów ojcowskich, rodziny zyskują zaś na równym podziale urlopu rodzicielskiego między ojcem i matką dziecka. **Szwecja, Słowenia, Portugalia, Finlandia**

Polski model polityki prorodzinnej i wykorzystanie urlopu ojcowskiego

Podsumowując powyższy przegląd regulacji dotyczących urlopów ojcowskich i rodzicielskich w Unii Europejskiej, można powiedzieć, że Polska reprezentuje w przedstawionej klasyfikacji model konserwatywny umiarkowany: ojciec ma prawo do indywidualnego urlopu ojcowskiego, ale w wymiarze jedynie dwóch tygodni, urlop rodzicielski jest zaś raczej długi, przy czym żadna jego część nie jest zarezerwowana dla ojca, co wzmacnia rolę kobiety jako osoby odpowiedzialnej za opiekę nad dziećmi.

Długość urlopu ojcowskiego jest średnia i reprezentuje typ najbardziej rozpowszechniony w Unii Europejskiej (od dziesięciu do trzydziestu dni). Urlop rodzicielski jest świadczeniem rodzinnym, nie zaś mieszanym czy indywidualnym (co sprawia, że kobiety korzystają z niego znacznie częściej niż mężczyźni). Wynagrodzenie w czasie urlopu rodzicielskiego jest obliczane na zasadzie procentu od wynagrodzenia przed urlopem. Urlop rodzicielski można uznać za długi lub średni – w zależności od przyjętej skali.

Czy przyjęte w Polsce regulacje odpowiadają celom postawionym polityce prorodzinnej? Czy są skuteczne w zachęcaniu par do wielodzietności? Na razie odpowiedzi na oba te pytania są negatywne. Dzietność w Polsce nie tylko się nie zwiększa, ale nawet maleje¹⁴. Jak temu zaradzić? Jaki kierunek polityki prorodzinnej może się okazać bardziej skuteczny?

Pary nie decydują się na dzieci z wielu powodów, przede wszystkim ekonomicznych, ale także z troski o zapewnienie dziecku opieki i z obawy związanej z utrzymaniem lub znalezieniem zatrudnienia. Polityka mająca na celu zachęcenie par do posiadania dzieci opiera się na dwóch filarach: zapewnieniu rodzicom dostępu do opieki instytucjonalnej (żłobki i przedszkola) i zwiększeniu roli ojców w opiece nad dziećmi. Oba te filary służą odciążeniu kobiet w pracy opiekuńczej i przełamaniu stereotypu kobiety jako jedynej rodzica opiekującego się dzieckiem. Ze względu na temat niniejszego opracowania, w dalszych rozważaniach skupiono się na zagadnieniach dotyczących skutecznych działań na rzecz zwiększenia roli ojców w pracy rodzicielskiej (stan polskiego systemu opieki instytucjonalnej będzie omówiony w odrębnym opracowaniu).

¹⁴ Por.: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdde220;http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do;jsessionid=9ea7d07d30ddcd7dba509f074ce8bbc9e3b958156b4c.e34MbxSaxaSc40LbNiMbxNbhMLeo?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdde220&toolbox=types> [dostęp: 23 czerwca 2014 roku].

Czynniki skuteczności urlopów ojcowskich

Z jakiego powodu urlopy ojcowskie i inne urlopy dostępne dla ojców są w Polsce nadal mało popularne? Pytanie to zadano respondentom w badaniu przeprowadzonym w maju 2012 roku przez TNS OBOP na zlecenie „Gazety Wyborczej”. Blisko 43% ankietowanych stwierdziło, że „rodzina traciłaby na tym finansowo”, 29% – że „ojcowie sądzą, że matki zajmą się dziećmi lepiej”, 26% – że „to sprzeczne z naszą tradycją”, 21% – że „ojcowie sądzą, że nie podołaliby obowiązkom”. Wyniki pokazują więc, że za niską popularnością urlopów ojcowskich stoją różne przyczyny, głównie niedoinformowanie (urlop ojcowski jest w pełni płatny, nie pogarsza więc sytuacji ekonomicznej rodziny), ale także mało partnerski model rodziny i ściśle przypisanie podziału pracy w rodzinie do płci.

Oprócz odpowiedzi podanych w formularzu ankiety ważny może być jeszcze jeden czynnik – lęk przed reakcją pracodawcy. Obawy ojców związane z występowaniem o urlopy ojcowskie czy rodzicielskie są uzasadnione, co potwierdza choćby przykład mężczyzny, który został zwolniony za złożenie wniosku o urlop ojcowski¹⁵.

Europejskie badania Eurostatu pokazują, że najczęstszymi powodami rezygnacji z urlopu przez ojców są niewiedza na temat przysługujących świadczeń, argument o możliwym pogorszeniu sytuacji finansowej rodziny i przekonanie, że opieka nad dziećmi to rola kobiety¹⁶.

Zwiększenie roli ojców w pracy opiekuńczej to zadanie trudne, gdyż podział pracy według płci jest bardzo silnym wzorcem w funkcjonowaniu społeczeństwa, zakorzenionym na różnych poziomach życia społecznego (ekonomia, zwyczaje, organizacja rodzin, stereotypy, funkcjonowanie rynku pracy i instytucji państwowych). Działania na rzecz zwiększenia udziału ojców w pracy opiekuńczej powinny więc być prowadzone na kilku poziomach: zwalczania dyskryminacji na rynku pracy, zmiany stereotypów, wprowadzania konkretnych rozwiązań, jak dostępne dla ojców urlopy związane z opieką.

Kluczowa wydaje się zmiana obrazu kobiet i mężczyzn w oczach pracodawców: dopóki kobiety będą pracownikami obciążonymi domyślnie dodatkową pracą opiekuńczą, dopóki kobiety i mężczyźni nie będą w równym stopniu postrzegani jako rodzice i osoby zajmujące się opieką, dopóty kobiety będą w gorszej sytuacji na rynku pracy i ogólnie w życiu ekonomicznym.

Zawężając rozważania do kwestii skuteczności urlopów ojcowskich, można powiedzieć, że na skuteczność urlopów dla ojców (czyli tego, ilu ojców re-

¹⁵ W 2014 roku Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego reprezentowało powoda, który został zwolniony w dniu złożenia wniosku o urlop ojcowski. W rozmowie z pracodawcą powód usłyszał, że gdyby nie złożył wniosku o urlop, nadal pracowałby w firmie. Rozmowa została nagrana, a nagranie dopuszczono jako dowód w sprawie. Sąd zasądził 16 tysięcy złotych odszkodowania, stwierdzając dyskryminację w związku z rodzicielstwem. Szerzej – por. <http://ptpa.org.pl>.

¹⁶ Por. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-78-09-908/EN/KS-78-09-908-EN.PDF [dostęp: 23 czerwca 2014 roku].

alnie decyduje się na skorzystanie z takiego urlopu) wpływa kilka czynników. Badania pokazują, że najskuteczniejsze są regulacje, które zakładają¹⁷:

- ▶ **Urlop dla ojca jako prawo indywidualne (przypisane do osoby).** Oznacza to, że najlepsze są rozwiązania zakładające określoną liczbę tygodni urlopu przypisaną tylko ojcu (których nie może on odstąpić) i wskazujące, że prawo do urlopu ojca nie powinno zależeć ani od prawa do urlopu matki (na przykład jeśli matka jest bezrobotna), ani od tego, czy odstąpi ona ojcu dziecka część swojego urlopu. Co więcej, rozwiązania neutralne płciowo (na przykład urlop rodzicielski do dowolnego podziału między rodzicami), jak się okazuje, umacniają jedynie tradycyjny podział ról, ponieważ z urlopu tego korzysta zwykle kobieta.
- ▶ **Urlop dla ojca powinien iść w parze z pełnym lub wysokim wynagrodzeniem.** Obawa przed pogorszeniem sytuacji finansowej rodziny jest podawana jako częsty powód niekorzystania z urlopu przez ojców.
- ▶ **Urlopy powinny być elastyczne** – zezwalać na łączenie opieki nad dzieckiem z pracą na część etatu lub w innych elastycznych formach.
- ▶ **Urlop powinien być szeroko popularyzowany** wśród mężczyzn za pomocą programów rządowych. Niewiedza na temat przysługujących ojcom praw jest jednym z powodów małej popularności urlopów.

Rekomendacje

Na podstawie powyższych rozważań można sformułować następujące rekomendacje, które posłużą dalszemu rozwojowi polskich regulacji dotyczących urlopów dla ojców:

- ▶ zapewnienie ojcom indywidualnego prawa do urlopu rodzicielskiego, niezależnego od prawa matki do urlopu (dziś w sytuacji, kiedy matka jest bezrobotna, pracuje na umowę o dzieło albo nie żyje, ojciec dziecka w ogóle nie ma prawa do urlopu rodzicielskiego),
- ▶ zarezerwowanie określonej liczby tygodni urlopu rodzicielskiego wyłącznie dla ojca,
- ▶ wydłużenie urlopu ojcowskiego,
- ▶ utrzymanie pełnego wynagrodzenia za okres urlopu ojcowskiego,
- ▶ zapewnienie możliwości elastycznej pracy w okresie urlopu związanego z opieką,
- ▶ szeroka popularyzacja wiedzy o prawach ojców do urlopów, zwalczanie dyskryminacji ze względu na ojcostwo.

¹⁷ A. Smith, *Parental leave: supporting male parenting? A study using longitudinal data of policy variation across the European Union*, 2001 rok – http://demogr.mpg.de/Papers/workshops/010623_paper06.pdf [dostęp: 23 czerwca 2014 roku].

